

Marcin Dziwisz 

Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie
marcin.dziwisz@up.krakow.pl

„I tu leży wampir pogrzebany” – powiedzenia, przysłowia, frazeologizmy w przekładach wybranych utworów Andrzeja Sapkowskiego na język rosyjski

Przekazanie w przekładzie elementów oryginału mających cechy od-
twarzalności jest zadaniem niełatwym z kilku powodów. Po pierwsze,
zostały one wykorzystane przez autora świadomie, a więc stanowią
integralny składnik jego idiosylu, który należy zachować. Po drugie,
jak zauważa Ludmiła Stiepanowa: „tłumaczenie takich jednostek jest
niezwykle trudne z punktu widzenia teorii i praktyki przekładu. Jest to
związane ze specyfiką tego typu wyrażeń, a mianowicie z ich strukturą
formalną oraz zawartą w nich semantyką”¹ [Степанова 2014: 133].

Wojciech Chlebda zwraca uwagę na trudności związane z rozgra-
niczaniem takich jednostek jak frazeologizm i przysłowie, porządkło
i przysłowie, opisując ich wzajemne relacje jako całkowitą inkluzję,

¹ „Перевод фразеологизмов считается одним из труднейших моментов теории
и практики перевода. Это обусловлено сложной природой фразеологизмов, их
формальной расчлененностью, с одной стороны, и семантической слитностью,
с другой” [Степанова 2014: 133, tłum. moje – M.D.].

częściowe krzyżowanie się ich zakresów oraz ich zupełną rozłączność [2005: 62-63]. Jako że niniejszy artykuł ma na celu porównanie tekstu oryginalnego z przekładem, skupię na samej analizie tego typu jednostek w ujęciu czysto przekładoznawczym.

Z kwestią przekazu wspomnianych w tytule elementów oryginału czy też ogólnie jednostek posiadających cechy frazeologiczności ściśle wiąże się zagadnienie ekwiwalencji na poziomie obrazowania. Zasygnalizowany problem wynika z faktu, że poszczególne języki różnią się między sobą pod względem sposobów obrazowania, jakie dają do dyspozycji swoim użytkownikom [Tabakowska 1990: 105-106]. Jakow I. Recker wyróżnia cztery sposoby przekładu obrazowych frazeologizmów:

- z pełnym zachowaniem obcojęzycznego obrazu;
- z częściową zmianą obrazowości;
- z całkowitą zmianą obrazowości;
- z usunięciem obrazowości [Рецкер 1974: 161-164, cyt. za: Manaster-ska-Wiącek 2009].

Z przytoczonymi wyżej ustaleniami powiązana jest sama charakterystyka omawianych jednostek, gdyż

[z]wiązki frazeologiczne oraz przysłowia są takimi elementami mowy, których translacja na język obcy wymaga od tłumacza szczególnego podejścia, ponieważ są one ściśle związane z życiem danej społeczności, a ponadto mają znaczenie niedosłowne. Charakteryzują się współistnieniem płaszczyzny literalnej i przenośnej [Makurat 2017: 93].

O przysłowiach w sposób bardzo obrazowy wypowiada się Jerzy Ziomek, charakteryzując je jako „miniaturowe dzieło literackie, które dzięki swej zwięzłości stanowi dogodny model dla przeprowadzenia obserwacji z dziedziny ogólnej teorii przekładu” [1972: 29]. Z kolei Alicja Pstyga twierdzi, że „bez rozpoznania wskazanych fraz, ich odniesienia do właściwego źródła i kontekstu komunikacyjnego, bez zrozumienia sensu zastosowania określonej jednostki w tekście, nie można oczekiwać poprawnej interpretacji tekstów – zarówno oryginału, jak i przekładu” [2014: 223].

Prezentowany materiał badawczy został zaczerpnięty z dwóch serii opowiadań Andrzeja Sapkowskiego pt. *Ostatnie życzenie* i *Miecz przeznaczenia* oraz z pięciu powieści składających się na tzw. cykl wiedźmiński, a są to: *Chrzest ognia*, *Czas pogardy*, *Krew elfów*, *Wieża Jaskółki* oraz *Pani Jeziora*. Bohaterowie, w których wypowiedziach pojawiają się różnego rodzaju powiedzenia, zmodyfikowane przysłowia czy też innego

typu jednostki noszące cechy frazeologiczności, to przede wszystkim przedstawiciele niższych warstw społecznych: rzemieślnicy, najemni żołnierze, a także reprezentanci rasy krasnoludów. Wszystkie analizowane przekłady są dziełem wybitnego rosyjskiego tłumacza literatury polskiej – Jewgienija Wajsbrota.

W badanych utworach Sapkowski wkłada w usta swoich bohaterów realnie funkcjonujące sentencje, powiedzenia i przysłowia, niejednokrotnie je modyfikując. Owe przekształcenia polegają na przykład na zmianie ich struktury, zamianie jednego bądź kilku komponentów na inne – związane z magią lub fantastycznymi istotami – co pozwala mu osiągnąć efekt „włączenia” całej jednostki w szerszy kontekst, jakim jest wykreowana przez niego fantastyczna rzeczywistość. Warto wspomnieć, że sam autor jest wymagający wobec czytelnika. W jego twórczości można odnaleźć bardzo szeroki wachlarz nawiązań do innych tekstów kultury, w tym także sentencji, powiedzeń, przysłów i związków frazeologicznych, czy też parafrazy wypowiedzi postaci historycznych oraz fragmenty znanych dzieł literackich.

Zgromadzony materiał podzielono na trzy grupy. Do pierwszej zostały zaliczone powiedzenia i przysłowia, które nawiązują do jednostek realnie funkcjonujących w języku, a które zostały przez Sapkowskiego zmodyfikowane. W drugiej uwzględniono jednostki włączone do tekstu utworów w formie oryginalnej, niezmienionej przez autora. W trzeciej grupie znalazły się elementy będące owocem autorskiej kreacji, a więc ściśle związane z idiosylem polskiego pisarza. Poszczególne analizowane frazy zostaną umieszczone w kontekście sytuacyjnym, w jakim są wypowiedziane. Oto pierwsza z nich:

A król prawił, że mu do smoka pilno, że wygląda go niby kania dżdżownic.

Przytoczone zdanie zostaje wypowiedziane podczas polowania na smoka, który rzekomo terroryzuje jedno z królestw. Dotyczy ono jednego z władców i ma na celu pokazanie jego stosunku do owego przedsięwzięcia. Omawiany zwrot został nieco zmodyfikowany przez Sapkowskiego, gdyż w oryginalnej postaci brzmi: „łaknąć (czegoś) jak kania dżdżu”. Dla prowadzonych badań niezwykle istotna wydaje się motywacja danego frazeologizmu. Zwrot „łaknąć (czegoś) jak kania dżdżu” jest zagadkowym związkiem frazeologicznym, jego źródło może być bowiem dwojakie. Słowniki języka polskiego pod redakcją Mieczysława Szymczaka i Witolda Doroszewskiego umieszczają ten frazeologizm pod hasłem

„kania” (grzyb), natomiast *Uniwersalny słownik języka polskiego* pod redakcją Stanisława Dubisza – pod hasłem „kania” (ptak). Najbardziej oczywista ze współczesnego punktu widzenia wydaje się motywacja mówiąca, że woda jest niezbędna grzybom do wzrostu, a zatem w zwrocie mowa jest o grzybie²².

Zastosowana przez Sapkowskiego modyfikacja ma bardzo konkretny cel, a mianowicie pokazać, że osoba, której dotyczą wypowiedane słowa (w tym przypadku chodzi o króla, który jedzie upolować smoka), robi to bardzo niechętnie, z przymusu. Taka interpretacja oryginalnego powiedzenia ma sens jedynie wtedy, gdy przyjmiemy, że u podstawy danego frazeologizmu leży właśnie grzyb – również bardzo niechętnie „wypatrujący” dżdżownic, które miałyby go zjeść. Widać zatem, że autor nie tylko zmienia realnie istniejące powiedzenie, ale także odwraca jego sens, gdyż pokazuje sytuację, gdy ktoś musi wykonać jakieś działanie, na które zupełnie nie ma ochoty.

Przyjrzyjmy się przekładowi oryginalnego fragmentu, który brzmi:

А король говорил, что ему к дракону срочно, потому как он высматривает его, словно коршун падь.

Rosyjski ekwiwalent również został oparty na realnie istniejącym powiedzeniu, a mianowicie: *коршуном налететь* – „napaść na kogoś” (napaść na kogoś) [Федосов и Лапицкий 2003: 233]. W omawianym przypadku tłumacz połączył komponent *коршун*, który odsyła do gatunku drapieżnego ptaka, z komponentem *падь* – oznaczającym spadz, czyli słodką ciecz spotykaną na roślinach zaatakowanych na przykład przez mszyce. Takie działanie mogło zostać podyktowane odczytaniem polskiego słowa „kania” jako nazwa ptaka, co pociągnęło za sobą wykorzystanie (podobnie jak Sapkowski) istniejącego w języku docelowym wyrażenia. Taki wybór uzasadnia z kolei użycie rzeczownika *падь*, gdyż zrozumiałe jest, że drapieżny ptak nie będzie szukał niczego na roślinach (lub przynajmniej będzie robił to nad wyraz niechętnie), a zwłaszcza produkowanej przez mszyce słodkiej cieczy.

Dwa kolejne przykłady pokazują nie tylko autorską modyfikację utartego wyrażenia, ale także nasycenie go elementami językowego obrazu fantastycznego świata. Takie działanie zarówno zmienia oryginalny

²² Więcej informacji na ten temat można odnaleźć na oficjalnej stronie internetowej Rady Języka Polskiego, [online] <https://rjp.pan.pl>.

zwrot, jak i w pewnym sensie „spaja” go z obrazem wykreowanej przez autora rzeczywistości. Jako pierwszy rozpatrzmy następujący fragment:

I tu też leży wampir pogrzebany.

Тут-то как раз и зарыт вампир.

Przytoczone słowa zostają wypowiedziane w momencie odkrycia przyczyny całego cyklu zdarzeń, w które zostają wplatanі bohaterowie. U podstawy danego wyrażenia leży obecne od dawna w języku polskim sformułowanie „tu jest pies pogrzebany”, będące z kolei kalką niemieckiego zwrotu *da liegt der Hund begraben* [Müldner-Nieckowski 2004: 528]. Modyfikacja Sapkowskiego polega na zastąpieniu oryginalnego członu „pies” słowem „wampir”. Istotne jest to, że takie działanie nie powoduje zmiany znaczenia omawianej jednostki. Przekład oryginalnego fragmentu nie stanowił dla tłumacza problemu, co jest związane z faktem, że w języku rosyjskim istnieje bardzo podobne wyrażenie – *вот, где собака зарыта*, a zatem wydzwitek oryginalnego frazeologizmu nie uległ przekształceniu.

Podobną autorską modyfikację ilustruje kolejny przykład. Przytoczone słowa podsumowują relacje panujące między ludźmi i elfami, którzy na kartach powieści toczą ze sobą wojnę. Z poniższych słów wynika, że wrogiem człowieka jest nie tylko elf, ale także drugi człowiek.

Świat w ogniu, człowiek nie tylko elfowi, ale i człowiekowi wilkiem.

Мир в огне, человек не только эльфу, но и человеку волк.

Jak widać, przekład powyższej sentencji również nie przysporzył tłumaczowi trudności. Wynika to z faktu, że przytoczone wyrażenie ma źródło w kulturze trzeciej, niezwiązanej bezpośrednio z językami wyjściowym i docelowym. Zarówno do języka polskiego, jak i rosyjskiego dotarło ono z łaciny (*homo homini lupus est*) i dosyć dobrze zdomowilo się w każdym z nich. Fakt ten stanowi dla tłumacza pewne ułatwienie, gdyż ma on do dyspozycji już istniejący ekwiwalent. Jego zadanie w tym przypadku polega na prawidłowym oddaniu autorskiej modyfikacji, wyraźnie widocznej w strukturze sentencji wyjściowej.

Inny przykład ilustruje sposób oddania w tekście docelowym powiedzenia wykorzystywanego przez żołnierzy podczas jednej z bitew i podającego w wątpliwość męstwo i odwagę niektórych z nich:

Każdy szermierz dupa, kiedy wrogów kupa.

Фехтовальщик сразу срать, как врагов увидит рать.

Powyższy fragment jest ciekawy z kilku powodów. Po pierwsze, można tu odnaleźć elementy języka pospolitego (wulgarnego), które w utworach Sapkowskiego występują bardzo licznie. Po drugie zaś, interesujące jest zastosowanie przez tłumacza leksemu *пать*, który odsyła do znaczenia takich słów jak *войско*, *армия* (wojsko, armia) [Кузнецов 2004: 1106]. Co więcej, jest on w słownikach opatrzony kwalifikatorem *устарелое* (przestarzałe), co sprawia, że w porównaniu z tekstem wyjściowym przekład nabiera nieco bardziej zarchaizowanego charakteru. Po trzecie, można w tym przypadku upatrywać nawiązania do łacińskiej sentencji *nec Hercules contra plures*. Należy wspomnieć, że w analizowanym przykładzie ważną rolę odgrywają rymy oraz rytmika samego wyrażenia. Obydwa te aspekty zostały zachowane w strukturze ekwiwalentnej wypowiedzi.

Jak się nie obrócisz, tak rzyć z tyłu.

Куды не глянь, всюды хреново.

Jeden z bohaterów wypowiada powyższe słowa w celu podkreślenia niemożności uniknięcia zbliżających się wydarzeń. Wyrażenie „jak się nie obrócisz” jest w oryginale całkowicie neutralne. Natomiast w tekście przekładu nabiera odcienia potoczności, a nawet gwarowości. Dzieje się tak ze względu na zastosowanie przez tłumacza leksemów *куды* oraz *глянь*, które powodują obniżenie stylu danej wypowiedzi. Z nieco innym podejściem mamy do czynienia w przypadku drugiego elementu – frazy „tak rzyć z tyłu”, gdzie archaizacja jest widoczna już we fragmencie wyjściowym. W przekładzie leksem „rzyć” (wyrażenie przestarzałe, gwarowe) zostaje oddany za pomocą ekwiwalentu *хреново*, będącego eufemizmem – przysłówkiem odnoszącym się do wulgarnego określenia części ciała. Patrząc na przytoczony przykład w sposób całościowy, można stwierdzić, że sens oraz znaczenie powiedzenia polskiego zostały w sposób czytelny przekazane na gruncie języka rosyjskiego.

Kolejne przykłady pokazują sposoby przekazu w tekście wtórnym związków frazeologicznych niemodyfikowanych przez autora. Na potrzeby danego artykułu przyjęta została definicja frazeologizmu zaproponowana przez Kazimierza Polańskiego w *Encyklopedii językoznawstwa ogólnego*. Zatem jako jednostki o charakterze frazeologicznym zostały uznane „dwu- lub kilkuwyrazowe ustalone (stałe) konstrukcje językowe, których znaczenia nie da się wyprowadzić ze znaczeń i reguł składających się na nie wyrazów” [Polański 1999: 222]. Jako pierwszy rozpatrzony zostanie następujący przykład:

Był taki jeden, cholewki do mnie smalił.

Был один такой... Когда-то... Подъезжал...

W tekście polskim mamy do czynienia z dosyć szeroko znanym związkiem frazeologicznym oznaczającym zaloty, flirtowanie z kimś. Podobnie jak w poprzednim przykładzie odczucie frazeologiczności zostaje w przekładzie dosyć znacznie zredukowane. Co więcej, w tekście wtórnym omawiana sytuacja jest oddana za pomocą zupełnie innych narzędzi językowych. Warto podkreślić, że na ekwiwalentną frazę składają się wielokropki, mające na celu zobrazowanie pauz, wahania osoby mówiącej, pewnego skonfundowania, zawstydzenia, co ma za zadanie uwypuklić fakt, że dana wypowiedź dotyczy spraw osobistych, związanych z nawiązywaniem bliższych relacji między dwojgiem ludzi. Mimo podjętych przez tłumacza prób odcień frazeologiczności zostaje w tym przypadku znacznie zredukowany.

Inny frazeologizm można dostrzec w przytoczonej poniżej frazie:

Zadaliśmy im bobu pod Sodden, możemy po raz wtóry zadać.

Мы выдали им на орехи под Содденом, можем повторить.

Powyższe słowa padają w momencie przygotowań do kolejnej bitwy w wojnie toczącej się na kartach książki. Wyrażenie „zadać bobu” oznacza „dać komuś nauczkę” [Müldner-Nieckowski 2004: 78]. Z przytoczonego fragmentu oraz z samej treści utworu wynika, że osoba wypowiadająca powyższe słowa ma na myśli zwycięstwo odniesione przez jedną ze stron w bitwie, która odbyła się w pobliżu miejscowości o nazwie Sodden. Rosyjski ekwiwalent wywołuje podobne konotacje, wyrażenie *дать на орехи* oznacza bowiem „сильно отругать, о наказании, ожидающем кого-либо” [Федосов и Лапицкий 2003: 344]. Można więc stwierdzić, że w tym przypadku tłumaczowi udało się przekazać myśl, jaką Sapkowski wyraził za pomocą polskiego frazeologizmu. Podobne znaczenie zostało wyrażone przy użyciu dwóch tak różnych od siebie obrazów – w języku polskim mamy „bób”, w języku rosyjskim – „orzechy”.

Kolejny analizowany fragment oryginału dostarcza podobnych obserwacji. W tekście wyjściowym czytamy:

[...] i ja, nabrawszy wiary w siebie, nie zasypiałem gruszek w popiele.

[...] да и я, обретя веру в себя, тоже не давал маху.

W omawianym fragmencie jeden z bohaterów rozprawia o swojej młodościowej odwadze w nawiązywaniu relacji z przedstawicielkami płci przeciwnej. Oryginalny frazeologizm oznacza „nie zaniedbywać spraw, nie pomijać okazji” [Müldner-Nieckowski 2004: 257]. Z kolei rosyjski przekład wywołuje nieco inne konotacje, ponieważ wyrażenie *давать маху* używane jest w znaczeniu „pomylić się odnośnie do jakiejś sprawy, pokpić sprawę” [Болкова 2000: 115, tłum. M.D]. Rosyjski odbiorca ma w tym przypadku do czynienia ze związkiem frazeologicznym, którego znaczenie, poprzez dodanie partykuły не, koresponduje z tym, jakie konotuje fragment oryginalny – dosł. „nie pokpić sprawy”.

Kolejny przykład jest ciekawy ze względu na to, że mamy tu do czynienia z frazeologizmem ukrytym, którego komponenty zostały rozproszone pomiędzy wypowiedziami dwóch bohaterów. Istotne wydaje się także, że jest to końcowa scena opowiadania pod tytułem *Kraniec świata*. W opisywanej sytuacji uczestniczą dwaj bohaterowie: poeta Jaskier oraz diabeł o imieniu Torque. Poeta zastanawia się nad tytułem nowej ballady, głośno myśląc:

– Tam, gdzie... Cholera. Tam, gdzie...

W tym właśnie momencie znajdujący się nieopodal diabeł wypowiada następujące słowa, życząc poecie dobrej nocy:

– Dobranoc – powiedział diabeł.

Widać wyraźnie, że z połączenia tych dwóch wypowiedzi otrzymujemy wyrażenie „gdzie diabeł mówi dobranoc”, oznaczające „miejsce będące w znacznym oddaleniu od cywilizacji” [Müldner-Nieckowski 2004: 169]. W przekładzie sytuacja ta przedstawia się następująco:

– Там, где... Черт... о прости, Торкве, привычка. Там, где...

– Спокойной ночи, – сказал дьявол.

Mamy tu zatem do czynienia z próbą kompensacji utraconego wyrażenia „gdzie diabeł mówi dobranoc” poprzez wprowadzenie dodatkowych informacji w postaci bezpośredniego zwrotu do diabła – „Черт... о прости, Торкве, привычка”, których nie ma w tekście oryginalnym. Taki zabieg ma na celu zrekompensowanie utraty wrażeń estetycznych związanych z zanikiem w tekście wtórnym odcienia frazeologiczności. Można zatem stwierdzić, że w tym przypadku w znacznym stopniu zatarciu uległo znaczenie, jakie wpływa z frazy „gdzie diabeł mówi

dobranoc”. Co więcej, w tekście wtórnym nie widać tak wyraźnego związku tej sceny z tytułem opowiadania, z którego pochodzą analizowane fragmenty, bowiem w oryginale jest nim właśnie *Kraniec świata* (ros. *Край света*), a opisywany frazeologizm stanowi jego końcową frazę. Widoczny staje się zatem związek miejsca akcji ze znaczeniem kryjącym się za omawianym frazeologizmem. Utrata odcienia odtwarzalności w przekładzie zubaża nieco kompozycję opowiadania, gdyż ów związek frazeologiczny stanowi niejako podsumowanie całego tekstu.

W kolejnych analizowanych fragmentach mamy do czynienia już nie z modyfikacją wyrażen istniejących czy z użyciem realnie istniejącego związku wyrazowego, ale z zupełnie nowymi, stworzonymi przez Sapkowskiego wyrażeniami. Jako pierwsze zostaną omówione następujące fragmenty dwutekstu:

Gdy w Saovine mróz, ciepłe gacie włoż.

Коль на Саовину мороз, нацепляй кулек на нос.

Przywołana fraza jest to rada, jakiej udziela jeden z bohaterów swoim rozmówcom. Saovine jest jednym ze świat obchodzonych przez mieszkańców wykreowanej przez autora krainy. Przypada ono na okres jesienny, stąd mądrość ludowa mówiąca o tym, że należy się przygotować do nadchodzącej zimy. Znaczenia obydwu przysłów, oryginalnego i ekwiwalentnego, są bardzo podobne – przestrzegają przed nadchodzącym mrozem. Tłumacz buduje zupełnie inny obraz dla zilustrowania oryginalnego przekazu. Rada, jaką otrzymuje rozmówca w przekładzie, polega na założeniu czy wręcz przyczepieniu do nosa czegoś w rodzaju różka mającego chronić użytkownika przed zimnem. W oryginale zaś mamy do czynienia ze związkiem wyrazowym „ciepłe gacie” – dużo bardziej sugestywnym oraz mającym pewne cechy odtwarzalności. Warto dodać, że wykreowane przez autora powiedzenia łatwiej jest oddać w języku przekładu, aniżeli te realnie istniejące w języku, gdyż ich okazjonalny charakter pozwala tłumaczowi na znacznie większą swobodę, także jeśli chodzi o dobór ekwiwalentnych komponentów mających za zadanie przekazać oryginalny wydźwięk tłumaczonej jednostki.

Wątpliwość w umiejętności pewnego łucznika ilustruje inny z przytoczonych fragmentów:

Łucznik z niego jak z koziej rzyci waltornia.

Лучник с него как с козьей жопы валторна.

Jak widać, wydźwięk obydwu wyrażen jest bardzo zbliżony. Jedyna zmiana polega na zastosowaniu przez tłumacza ekwiwalentu mającego odcień potoczny lub nawet pospolity, ale współczesny, co nieco zniekształca znacznie bardziej archaiczny ton oryginalnej wypowiedzi.

W poniższej tabeli zostały zaprezentowane przykłady związków frazeologicznych, powiedzeń i przysłów, w których udało się tłumaczowi praktycznie w całości przekazać znaczenie wyrażen oryginalnych.

Tabela 1.

Oryginal	Przekład
Czarna owca w rodzinie	Черная овца в семье
To <u>wywożą cię na taczkach</u> , w worku	Тогда я <u>вывезу тебя на тачке</u> , в мешке
Starość nie radość	Старость не радость
Princ Rajmund, otóż <u>niech mu ziemia lekka będzie</u>	Принц Раймунд, <u>да будет ему земля пухом</u>
Chłop, co w rękę łamie sztaby, nie oprze się woli baby	Хоть муж подковы лихо гнет, а вот от бабы не уйдет
O prawdzie, co jak oliwa <u>zawsze na wierzch wypływa</u>	О правде, которая <u>на манер масла всплывает наверх</u>
A co on mi brat albo swat?	Он мне что, брат, сват?
I wylazło szydło z miecha	В вылезло шило из мешка
Wyżej rzyci nie podskoczysz	Выше задницы не подскопишь
Raz kozie śmierć	Двум смертям не бывать
Na złodzieju czapka gore	На воре шапка горит

Przeprowadzona analiza pokazała, że w większości przypadków udało się zachować w tekście docelowym oryginalny, autorski charakter

powiedzeń, które zostały wykorzystane, stworzone lub zmodyfikowane przez Sapkowskiego. Na uwagę zasługuje fakt, że będące przedmiotem niniejszego opisu zjawiska są częścią szerszego zagadnienia, jakim jest kwestia oddania w przekładzie cech autorskiego idiolektu, co w mojej opinii zostało przez tłumacza osiągnięte.

Warto wspomnieć, że tłumacz oprócz utrwalonych w języku powiedzeń i przysłów stosuje także połączenia okazjonalne, stworzone na potrzeby przekładanego tekstu, na przykład: *вывезут тебя на тачке; как с козьей жопы валторна; куды не глянь, всюды хреново; хоть муж подковы лихо гнет, а вот от бабы не уйдет*. Jest to zjawisko interesujące, gdyż stworzone w ten sposób połączenia mają szansę z czasem wejść do systemu języka przekładu i być wykorzystywane przez innych autorów. Podsumowując działania tłumacza, można stwierdzić, że:

- tłumaczowi udaje się oddać oryginalne, autorskie modyfikacje realnie istniejących powiedzeń i przysłów;
- jednostki stworzone przez samego autora – będące wynikiem jego pisarskiej kreatywności – znalazły swoje odzwierciedlenie w tekście przekładu, często poprzez modyfikację obrazów, które widzi odbiorca polski;
- największe straty w przekładzie dotyczą realnie istniejących związków frazeologicznych;
- w przekładzie został zachowany oryginalny, charakterystyczny styl Sapkowskiego, polegający na zabawie środkami stylistycznymi, wprowadzaniu elementów komizmu oraz modyfikacjach realnie istniejących, utartych wyrażen.

Warto wspomnieć, że przekształcenia sentencji, powiedzeń i przysłów stanowią 38% wszystkich jednostek tego typu wykorzystywanych przez Sapkowskiego; jednostki niemodyfikowane to blisko 45%; wyrażenia będące owocem autorskiej kreacji – 17%.

W tekście przekładu proporcje przedstawiają się nieco inaczej:

- jednostki zaliczone do pierwszej grupy (autorskie modyfikacje) – 30%;
- jednostki zaliczone do drugiej grupy (jednostki w formie niezmiennionej) – 38%;
- jednostki zaliczone do trzeciej grupy (wyrażenia autorskie, okazjonalne) – 17%.

Pozostałe 15% stanowią straty, które pojawiły się w procesie tłumaczenia. W tych przypadkach nastąpiła utrata odcienia odtwarzalności w tekście przekładu. Jak widać, dotyczy to przede wszystkim jednostek realnie funkcjonujących w języku, co można tłumaczyć asymetrią

zachodzącą między językiem polskim a rosyjskim w tej materii. Znacznie łatwiej było tłumaczowi oddać autorskie modyfikacje oraz okazjonalne połączenia wyrazowe, którym Sapkowski nadaje cechy odtwarzalności. Związane jest to z faktem, że nie są one obciążone „zakorzeniem” w systemie języka oryginału, co z kolei otwiera przed autorem przekładu znacznie większy wachlarz sposobów ich przekazu.

Na zakończenie warto przytoczyć słowa Anny Urban, która stwierdza, że aby dokonać funkcjonalnego przekładu jednostek odtwarzalnych, muszą one zostać przede wszystkim rozpoznane w tekście źródłowym, a tłumacz musi zinterpretować ich użycie oraz właściwie odczytać intencję autora [2014: 157].

Bibliografia

- Chlebda, W. (2005), *Szkice o skrzydlatych słowach. Interpretacje lingwistyczne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole.
- Dąmbska-Prokop, U. (red.) (2000), *Mala encyklopedia przekładoznawstwa*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Języków Obcych i Ekonomii Educator, Częstochowa.
- Fedosov, I. V., Lapickij, A. N. (red.) (2003), *Frazeologičeskij slovar' russkogo ŗzyka*, Űnves, Moskwa.
- Kuznecov, S. A. (red.) (2004), *Bol'šoj tolokovyj slovar' russkogo ŗzyka*, Norint, Sankt-Peterburg.
- Makurat, H. (2017), „Frazeologizmy i przysłowia w przekładzie bajek Iwana Kryłowa z języka rosyjskiego na kaszubszczyznę”, *Prace Językoznawcze*. 19(4): 93-105.
- Manasterska-Wiącek, E. (2009), *Polska poezja dla dzieci w przekładach na język rosyjski. Na podstawie wierszy Juliana Tuwima i Jana Brzechwy*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.
- Möldner-Nieckowski, P. (red.) (2004), *Wielki słownik frazeologiczny języka polskiego. Wyrażenia, zwroty, frazy*, Wydawnictwo Świat Książki, Warszawa.
- Polański, K. (red.) (1999), *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław.
- Pstyga, A. (2014), „Frazeologia w dyskursie medialnym. (Nie)przekładalność i problem spójnej reprezentacji tekstów”, [w:] Wojciech Chlebda, red. *Frazeologia a przekład*, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole, 216-223.
- Recker, Å. I. (1974), *Teoriā perevoda i perevodčeskāā praktika. Očerki lingvističeskoj teorii perevoda*, Meždunarodnye otnošeníā, Moskwa.

- Sapkowski, A. (1996), *Chrzest ognia*, Wydawnictwo superNowa, Warszawa.
- Sapkowski, A. (1995), *Czas pogardy*, Wydawnictwo superNowa, Warszawa.
- Sapkowski, A. (1994), *Krew elfów*, Wydawnictwo superNowa, Warszawa.
- Sapkowski, A. (1992), *Miecz przeznaczenia*, Wydawnictwo superNowa, Warszawa.
- Sapkowski, A. (1993), *Ostatnie życzenie*, Wydawnictwo superNowa, Warszawa.
- Sapkowski, A. (1997), *Pani Jeziora*, Wydawnictwo superNowa, Warszawa.
- Sapkowski, A. (1997), *Wieża Jaskółki*, Wydawnictwo superNowa, Warszawa.
- Sapkovskij, A. (2000), *Bašná Lastočki* (tłum. Evgenij Vajsbrod), AST, Moskva.
- Sapkovskij, A. (2003), *Vladyčica Oзера* (tłum. Evgenij Vajsbrod), AST, Moskva.
- Sapkovskij, A. (1999), *Krešenie ogněm* (tłum. Evgenij Vajsbrod), AST, Moskva.
- Sapkovskij, A. (1996), *Krov' èl'fov* (tłum. Evgenij Vajsbrod), AST, Moskva.
- Sapkovskij, A. (1996), *Meč Prednaznačeniâ* (tłum. Evgenij Vajsbrod), AST, Moskva.
- Sapkovskij, A. (1996), *Poslednee želanie* (tłum. Evgenij Vajsbrod), AST, Moskva.
- Sapkovskij, A. (1997), *Čas Prezreniâ* (tłum. Evgenij Vajsbrod), AST, Moskva.
- Seliverstova, E. I. (2014), „Frazeologią N. C. Leskova v češskih perevodah”, [w:] Wojciech Chlebda, red. *Frazeologia a překlad*, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole, 101-109.
- Stěpanova, L. (2014), „Фразеологизмы в современных русских детективных романах и проблемы их перевода на чешский язык”, [w:] Wojciech Chlebda, red. *Frazeologia a překlad*, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole, 133-139.
- Tabakowska, E. (1990), „Językoznawstwo kognitywne a poetyka przekładu”, *Teksty Drugie*. 3: 97-114.
- Urban, A. (2014), „Przetłumaczalność zidiomatyzowanych związków frazeologicznych w powieści dla młodzieży Ursuli Poznanski «Erebos»”, [w:] Wojciech Chlebda, red. *Frazeologia a překlad*, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole, 149-158.
- Volkova, T. (red.) (2000), *Universal'nyj frazeologičeskij slovar' russkogo ŗzyka*, ACT-Press Kniga, Moskva.
- Ziomek, J. (1972), „O przekładaniu przysłów”, *Teksty: teoria literatury, krytyka, interpretacja*. 6: 29-41.
- Волкова, Т. (red.) (2000), *Универсальный фразеологический словарь русского языка*, АСТ-Пресс Книга, Москва.
- Кузнецов, С. А. (red.) (2004), *Большой толоковый словарь русского языка*, Норинт, Санкт-Петербург.

- Рецкер, Я. И. (1974), *Теория перевода и переводческая практика. Очерки лингвистической теории перевода*, Международные отношения, Москва.
- Сапковский, А. (2000), *Баиня Ласточки* (tłum. Евгений Вайсброт), АСТ, Москва.
- Сапковский, А. (2003), *Владычица Озера* (tłum. Евгений Вайсброт), АСТ, Москва.
- Сапковский, А. (1999), *Крещение огнём* (tłum. Евгений Вайсброт), АСТ, Москва.
- Сапковский, А. (1996), *Кровь эльфов* (tłum. Евгений Вайсброт), АСТ, Москва.
- Сапковский, А. (1996), *Меч Предназначения* (tłum. Евгений Вайсброт), АСТ, Москва.
- Сапковский, А. (1996), *Последнее желание* (tłum. Евгений Вайсброт), АСТ, Москва.
- Сапковский, А. (1997), *Час Презрения* (tłum. Евгений Вайсброт), АСТ, Москва.
- Селиверстова, Е. И. (2014), „Фразеология Н. С. Лескова в чешских переводах”, [w:] Wojciech Chlebda, red. *Frazeologia a przekład*, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole, 101-109.
- Федосов, И. В., Лапицкий, А. Н. (red.) (2003), *Фразеологический словарь русского языка*, Юнвес, Москва.

STRESZCZENIE

Prezentowany artykuł został poświęcony problemowi przekładu elementów tekstu oryginalnego posiadających cechy frazeologiczności. Materiał badawczy stanowiły teksty jednego z najpopularniejszych polskich pisarzy-fantastów, Andrzeja Sapkowskiego. Analizie poddane zostały jednostki będące realnie istniejącymi w języku związkami frazeologicznymi, które zostały wykorzystane przez autora, autorskie modyfikacje realnie istniejących frazeologizmów oraz okazjonalne powiedzenia i przysłowia będące owocem pisarskiej kreatywności.

Słowa kluczowe: frazeologizm, modyfikacja, ekwiwalent, przekład

ABSTRACT

“And Here Lies a Buried Vampire”: Sayings, Proverbs, Idioms in Translations of Selected Works by Andrzej Sapkowski into Russian

This paper elaborates on ways of proverbs and sayings transition, present in Andrzej Sapkowski’s works, into Russian. Gathered material was discussed from the perspective of both original and translation texts.

Analysis covered idiomatic phrases, created by the author, as well as real, existing ones, that were subjected to different kinds of modifications in the Polish text. The presence of this kind of stylistic devices can be considered in a context of realization of the author's idiolect features in translation text, which makes proper transition of described units so vitally important. It is due to the fact that they become a distinctive feature of Sapkowski style, and should be reflected in the Russian text.

Keywords: idiomatic phrase, translation, modification, equivalent